

KAS ATSAKINGAS UŽ ŠVARIUS VANDENYNUS?

Gretė Bagdonaitė, Leila Abi Chaker

Vilniaus universiteto Teisės fakulteto 4-o kurso Tarptautinės ir Europos Sąjungos teisės šakos studentės Saulėtekio al. 9, I rūmai, 10222 Vilnius

El. paštas: grete.bagdonaitė@gmail.com; leila.abichaker@icloud.com

Mokslinio straipsnio akademinis kuratorius doc. dr. Indrė Žvaigždinienė

El. paštas: indre@zvaigzdinas.net

Mokslinio straipsnio praktinis kuratorius doc. dr. Indrė Isokaite-Valužė

El. paštas: indre.isokaite@tf.vu.lt

Straipsnyje yra pristatoma vandenynų taršos problema taurptautiniu lygmeniu, jos įtaka mūsų gyvenimui, ypatingas dėmesys skiriamas vandenynų taršos plastikų reguliavimui iš sausumos (land-based sources), jo problematikai ir trūkumui. Aptariami kiti teisiniai mechanizmai, kuriais tarptautinėje arenoje yra siekiama kovoti su vandenynų užterštumu plastikų.

The article presents an ocean pollution problem on the international level, its impact on our lives. Major attention is given to the regulation of ocean pollution by plastics from land-based sources, its problems and disadvantages. Moreover, the article discusses what other legal mechanisms are being considered in the international arena to address the problem of plastic pollution in the oceans.

Įvadas

Šiomis dienomis pasaulio bendruomenės dėmesys vis labiau atkreipiamas į problemas, susijusias su tarša, klimato kaita, biologinės įvairovės mažėjimu. Nepaisant skeptikų, klimato atšilimas yra globaliai pripažįstama problema¹, su kuria žmonija ilgą laiką kovojo tik žodžiais, bet ne darbais. Vandenynai atlieka pagrindinį vaidmenį reguliuojant klimato sistemą. Vandenynai pagamina daug daugiau deguonies nei miškai, o taip pat sugeria beveik ketvirtadalį į atmosferą per metus išmesto CO₂ kiekio². Nuo

¹ Jungtinių Tautų interneto puslapis [interaktyvus]. [Žiūrėta 2020-01-17]. Prieiga per internetą: <<https://www.un.org/en/sections/issues-depth/climate-change/>>.

² Ocean and climate platform internetinis puslapis [interaktyvus]. [Žiūrėta 2020-01-17]. Prieiga per internetą: http://ocean-climate.org/?page_id=89&lang=en.

1970 metų vandenynai absorbavo daugiau nei 93³ procentus žmonių sukurtos papildomos šilumos, žinoma – atitinkama kaina⁴. Vandenynai mums padeda ne tik tiesiogiai gyvybiškai, bet ir suteikia kitos naudos. Nenuginčijama vandenynų ekonominė nauda. Jie suteikia daug galimybių skatinti ekonomikos augimą, darbo vietų kūrimą ir inovacijas. Apskaičiuota pasaulinės vandenynų ekonomikos vertė – 1,3 trilijonų EUR, o iki 2030 m. ji turėtų padidėti daugiau nei dvigubai⁵. Vandenynų reikšmė visam pasauliui yra neabejotina, todėl yra būtina imtis priemonių, kurios padėtų spręsti egzistuojančias vandenynų problemas.

Vandenynai susiduria su gausiu kiekiu problemų. Pirmiausia, temperatūros kilimas vandenynuose⁶. Tai yra jau minėtos vandenyno funkcijos, padedančios žmonijai, pasekmė, dėl kurios ne tik tirpsta ledynai⁷, bet tai veda link deoksigeninimo⁸ – vandenyne pagaminamo deguonies mažėjimo. Temperatūros pakilimas taip pat neigiamai veikia ekosistemas ir vandenyne gyvenančias gyvūnų rūšis. Šie aspektai neabejotinai veikia mus tiesiogiai. Pasak Jungtinių Tautų Organizacijos (toliau – JTO), Maisto ir Žemės ūkio organizacijos, jūrų ir gėlavandenių žuvų žvejyba ir akvakultūra suteikia 4,3 milijardui žmonių apie 15 procentų gyvulinių baltymų⁹. Taip pat svarbu, jog vandens šiltėjimas sudaro puikias sąlygas ligų plitimui vandenynų gyvūnijoje¹⁰. Jūros lygio kilimas yra viena iš skausmingiausių problemų, sukeliančių žmonijai rimtas pasekmes. Dėl jūros lygio kilimo žmonija susiduria su ekstremaliomis oro sąlygomis, pavyzdžiui, uraganai bei potvyniai¹¹.

³ LEVITUS, S., *World ocean heat content and thermosteric sea level change (0-2000m), 1955-2010*, Geophysical Research Letters, vol. 39, No. 10, 2012.

⁴ LOVIN, I., *Climate Change Poses a Threat to Our Oceans* [interaktyvus]. The Magazine of the United Nations, Volume LIV Nos. 1 & 2, 2017 [Žiūrėta 2020-01-17]. Prieiga per internetą: <<https://unchronicle.un.org/article/climate-change-poses-threat-our-oceans>>.

⁵ Organisation for Economic Cooperation and Development, *The ocean economy in 2030*, OECD Publishing, Paris, 2016.

⁶ Jungtinių Tautų interneto puslapis [interaktyvus]. [Žiūrėta 2020-01-17]. Prieiga per internetą: <<https://www.un.org/sustainabledevelopment/blog/2017/06/feature-climate-change-and-the-worlds-oceans/>>.

⁷ Jungtinių Tautų interneto puslapis [interaktyvus]. [Žiūrėta 2020-01-17]. Prieiga per internetą: <<https://www.un.org/sustainabledevelopment/blog/2017/06/feature-climate-change-and-the-worlds-oceans/>>.

⁸ LAFFOLEY, D., BAXTER, J.M., *Ocean deoxygenation: Everyone's problem. Causes, impacts, consequences and solutions*, IUCN, Switzerland, 2019.

⁹ United Nations Food and Agriculture Organisation, *The state of world fisheries and aquaculture 2012*, [interaktyvus]. Rome, 2012 [Žiūrėta 2020-01-17]. Prieiga per internetą: <<http://www.fao.org/3/a-i2727e.pdf>>

¹⁰ Tarptautinės gamtos apsaugos sąjungos interneto puslapis [interaktyvus]. [Žiūrėta 2020-01-17]. <<https://www.iucn.org/resources/issues-briefs/ocean-warming>>

¹¹ LINDSEY, R., *Climate Change: Global Sea Level* [interaktyvus]. 2019 [Žiūrėta 2020-01-17]. Prieiga per internetą: <<https://www.climate.gov/news-features/understanding-climate/climate-change-global-sea-level>>

Visos šios problemos sukuriamos tiesiogine žmonių veikla. Viena iš pagrindinių šių problemų sukėlėjų yra gamyba ir besaikis vartojimas, kuris lydi ne tik prie anksčiau išvardintų problemų, bet ir šiuo atveju pačios aktualiausios problemos – vandenynų užterštumo plastiko atliekomis.

Tarptautiniu lygmeniu pripažįstama, kad vandenynų užterštumas plastiku pasiekė „krizinį lygį“¹². Ši problema kelia žalą vandenynų gyvūnijai, pakrančių bendruomenėms ir jūrinei veiklai. Taip pat kelia didelį susirūpinimą žmonių sveikata ir saugumu¹³. Numatoma, jog jeigu nebus imtasi priemonių sustabdyti tai 2050 metais, plastikinių atliekų į vandenyną pateks po keturis šiuklių sunkvežimius per minutę ir didžioji dauguma šių atliekų bus atkeliavusi iš sausumos (land-based sources)¹⁴. Atliekos, atkeliavusios iš sausumos, yra tiesiogiai susijusios su veiklomis, kurios sukelia tiesioginį šiukšlinimą ant kranto, pavyzdžiui, paplūdimių turizmas, ir taip pat su atliekomis susidaranciose atokesnėse vietose, kaip miestai ir pramoninės teritorijos, kur šiukšlės kitais būdais patenka į vandenį. Tuo tarpu kita kategorija atliekų, patekančių į vandenynus, yra jūrinės kilmės atliekos (sea-based sources). Tai šiukšlės, kurios tiesiogiai (atsitiktinai ar tyčia) išleidžiamos į vandenį vykdant jūrinę veiklą, pavyzdžiui, gabenimas, transportavimas jūra, žvejyba, įrenginiai vandenyse¹⁵. Taigi, atliekos į vandenynus patenka labai įvairiais būdais, tačiau tarptautinėje teisėje jūrinės kilmės šiukšlių patekimas į vandenį yra pakankamai aiškiai ir plačiai sureglamentuotas¹⁶, kitaip nei atliekų patekimas į vandenį iš sausumos, nors 80 procentų plastiko į vandenynus patenka iš sausumos šaltinių¹⁷. Taigi pasauliui susiduriant su plastiko „tamsiąja puse“ yra privalu sureguliuoti ir užkirsti kelią plastiko patekimui į vandenynų aplinką, o taip pat ir aptarti galimybę taikyti atsakomybę atitinkamiems subjektams tarptautiniu lygmeniu.

¹² MCKINSEY&COMPANY; OCEAN CONSERVANCY, *Stemming the Tide: Land-based strategies for plastic-free ocean*, 2015, p. 6.

¹³ European Commission, *Identifying Sources of Marine Litter* [interaktyvus]. 2016, p. 7. [Žiūrėta 2020-01-17]. Prieiga per internetą: <https://ec.europa.eu/environment/marine/good-environmental-status/descriptor-10/pdf/MSFD_identifying_sources_of_marine_litter.pdf>.

¹⁴ CHEN, C.L, *Regulation and Management of Marine Litter*, 2015, 15 skyrius, p. 397.

¹⁵ European Commission, *Identifying Sources of Marine Litter* [interaktyvus]. 2016, p. 12. [Žiūrėta 2020-01-17]. Prieiga per internetą: <https://ec.europa.eu/environment/marine/good-environmental-status/descriptor-10/pdf/MSFD_identifying_sources_of_marine_litter.pdf>.

¹⁶ Pavyzdžiui, 1973 m. Tarptautinė konvencija dėl teršimo iš laivų prevencijos // Valstybės žinios, 2004, Nr. 138-5030; United Nations Conference on the Human Environment, Convention on the Prevention of Marine Pollution by Dumping of Wastes and Other Matter (London Convention), 1972, [interaktyvus]. [Žiūrėta 2020-01-17]. Prieiga per internetą: <<http://www.imo.org/en/OurWork/Environment/LCLP/Documents/LC1pdf>>.

¹⁷ „Blastic“ interneto puslapis [interaktyvus]. [Žiūrėta 2020-01-17]. Prieiga per internetą: <<https://www.blastic.eu/knowledge-bank/sources-and-pathways/land-based-sources/>>.

Vandenynų užterštumo plastiko atliekomis sumažinimas yra nemenkas iššūkis visam pasauliui, tačiau būtent didelis visuomenės domėjimasis ir šios problemos teisinio reglamentavimo trūkumo kelimas iš užmaršties lemia svarbų šios temos **aktualumo** lygį ir būtinumą išnagrinėti šią taršos problemą iš teisinės perspektyvos.

Šio darbo tyrimo **tikslas** – nuodugnai išnagrinėti egzistuojantį teisinį reguliavimą nagrinėjamos problemos atveju, kritiškai įvertinti jo trūkumus ir problemas. Norint pasiekti šį tikslą reikėtų: aiškiai apibrėžti problemos atsiradimo priežastis; nustatyti ir išanalizuoti egzistuojantį teisinį reguliavimą; pateikti pavyzdžių bei siūlymų, kaip geriausiai galima būtų išspręsti šią problemą.

Atliekamo tyrimo **objektas**: pirmojoje dalyje analizuojama pagrindiniai vandenynų plastiku taršos šaltiniai ir egzistuojantis tarptautinis teisinis reguliavimas dėl taršos iš sausumos šaltinių, aptariama jo problematika; antrojoje dalyje nagrinėjama tarptautinėje arenoje egzistuojančios kitos tarptautinės iniciatyvos, skirtos plastiko gamybos ir vartojimo ribojimui, jų sąsają su vandenynų apsaugojimu nuo plastiko taršos.

Darbo **tyrimo metodai**:

- Analizės – siekiama iširti egzistuojančius tarptautinės teisės aktus, reglamentuojančius vandenynų apsaugą nuo taršos iš sausumos šaltinių, jų pritaikomumą kai teršiamu plastikumu, taip pat kitus teisinius mechanizmus, skirtus kovai su plastikumu tarša;
- Loginis – aiškinama nagrinėjamų teisės aktų nuostatos, jų turinys, jas apibendrinant ir darant išvadas;
- Lingvistinis – atskleidžiamos teisės aktuose vartojamų sąvokų bei formuluočių reikšmės.
- Lyginamasis – lyginama teisės aktų, reguliuojančių vandenynų apsaugą nuo taršos iš sausumos šaltinių normos ir normos reguliuojančios vandenynų apsaugą nuo taršos iš kitų šaltinių.

Tyrimo **originalumą** lemia tai, kad vandenynų apsaugos nuo taršos plastikumu atkeliaujančiu iš sausumos šaltinių problema ir teisinis reglamentavimas nėra aptariamasis Lietuvos teisės doktrinoje, o didėjant vandenynų užterštumui bei atsirandant naujiems klimato iššūkiams, didelis dėmesys turėtų būti skiriamas aplinkosaugos teisei bei tarptautiniams aplinkosauginiams reikalavimams. Straipsnyje pagrindiniai naudoti **šaltiniai** yra 1982 m. Jungtinių Tautų jūrų teisės konvencija bei 2019 m. birželio 5 d. Europos parlamento ir tarybos direktyva (ES) 2019/904 dėl tam tikrų plastikinių gaminių poveikio aplinkai mažinimo bei kiti tarptautiniai teisės aktai. Taip pat pasitelkiama užsienio mokslininkų darbas ir tyrimai.

1. Reglamentavimas tarptautinėje teisėje kovai su plastikumu vandenynuose

Jau XIX amžiuje tarptautinėje teisėje vandenynai buvo apibrėžiami kaip nepriklausantys nei vienai jurisdikcijai, atskleidžiamas jų nepriklausomumo elementas

bei negalėjimas būti nuosavybe¹⁸. Toks vandenynų nepriklausomumo supratimas išliko nepakitęs iki šių dienų. 1970 m. gruodžio 17 d. Jungtinių Tautų Rezoliucijoje 2749 (XXV) Generalinė Asamblėja pareiškė, kad jūrų ir vandenynų dugnas bei jo gelmės, esantys už nacionalinės jurisdikcijos ribų, o jų išteklių yra bendras žmonijos paveldas. Ši sąvoka taip pat pakartota 1982 m. Jungtinių Tautų jūrų teisės konvencijos (toliau – UNCLOS) 136 straipsnyje. Tuo pačiu UNCLOS pabrėžiama, kad „nė viena valstybė, fizinis ar juridinis asmuo negali pasisavinti jokios¹⁹ vandenyno dalies. Dabar nebėra ginčo dėl tokio vandenynų nepriklausomumo suvokimo. Todėl vandenynai šiandien gali būti suprantami kaip priklausantys kiekvienam iš mūsų, tačiau nė vienas iš mūsų neturime jokių nuosavybės teisių į juos. Žalos sukėlimas mūsų vandenynų aplinkai sukelia žalą mūsų visų turtui. Vandenynas kaip mūsų visų bendras turtas privalo būti apsaugotas nuo jam daromos nuolatinės žalos, o tokia apsauga turi būti aptarta tarptautiniu lygmeniu.

1.1. Atliekų patekimo būdai

Pirmiausia, norint išsiaiškinti ar egzistuoja tinkamas problemos tarptautinis reglamentavimas, svarbu išanalizuoti problemos atsiradimo pagrindus. Siekiant tinkamai identifikuoti problemą ir jai atrasti reguliavimą, reikia suvokti ir atskirti kokiais būdais atliekos, įskaitant plastikines atliekas, gali pasiekti vandenynus. Teorijoje yra išskiriami du pagrindiniai atliekų patekimo būdai:

- Jūrinės kilmės šaltiniai (ang. sea-based sources)
- Sausumos kilmės šaltiniai (ang. land-based sources)²⁰

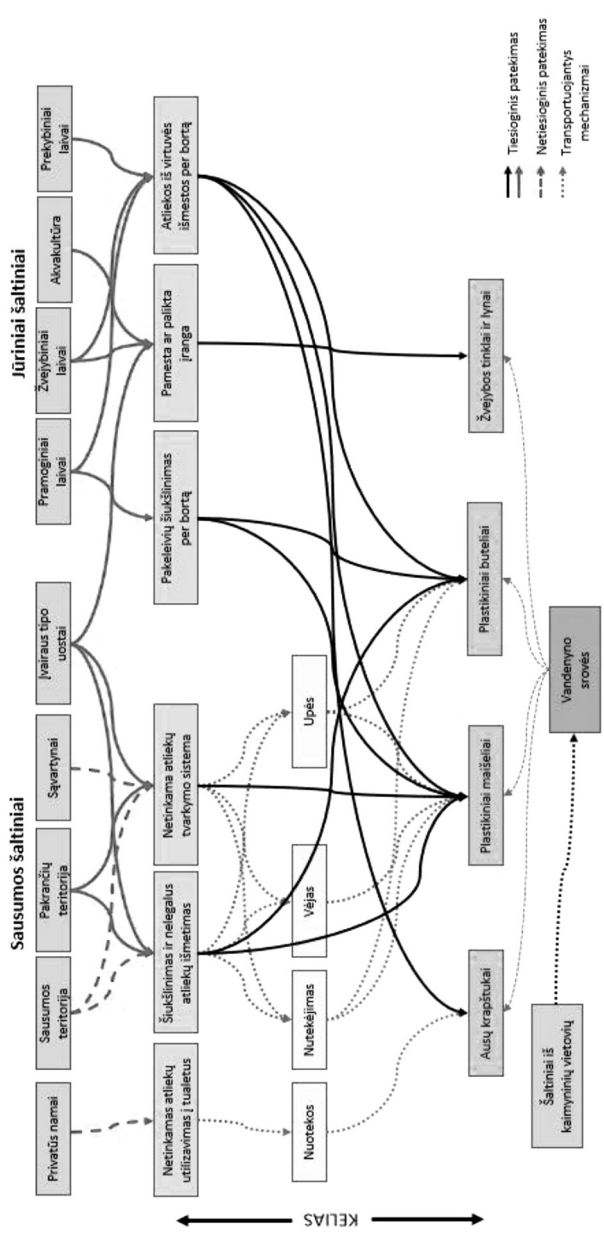
Siekiant suprasti atliekų patekimo į vandenynus būdus, pateikiama schema, kurioje nagrinėjama kaip keturi dažniausiai vandenynuose randami daiktai: ausų krapštukai, plastikiniai maišeliai, plastikiniai buteliai ir žvejybiniai tinklai ir lynai, patenka į vandenynų aplinką (1 iliustracija).

Atliekų patekimo šaltiniai (žr. pilki langeliai) yra siejami su ekonominiu sektoriumi arba žmogaus veikla, kuriose susidaro atliekos ir jų, tam tikru būdu (pavyzdžiui, specialiai šiukšlinant arba netyčia pametant), yra atsikratoma (žr. rausvi langeliai), taip toms atliekoms patenkant į gamtą ar kitą joms netinkamą aplinką. Atliekų tarša tam tikroje teritorijoje gali susidaryti nuo vietinės veiklos, pavyzdžiui, paplūdimiuose išmetamų šiukšlių arba atgabenama ir iš daug tolimesnių teritorijų, tarkime, atliekos atkeliaujančios vandenyno srove. Dažnai upės ar vandenynų srovės yra laikomos taršos šaltiniais,

¹⁸ 1982 m. Jungtinių Tautų jūrų teisės konvencija // *Valstybės žinios*, 2003, Nr. 107-4786, 137 str. 1 d.

¹⁹ DE BURGH, W. *The Elements of Maritime International Law*, London, 1868, p. 1-2.

²⁰ European Commission, *Identifying Sources of Marine Litter* [interaktyvus]. 2016, p. 12. [Žiūrėta 2020-01-18]. Prieiga per internetą: <https://ec.europa.eu/environment/marine/good-environmental-status/descriptor-10/pdf/MSFD_identifying_sources_of_marine_litter.pdf>.

1 iliustracija. Pagrindiniai vandenyne taršos šaltiniai*

* European Commission, *Identifying Sources of Marine Litter* [interaktyvus]. 2016 [žiūrėta 2020-01-17]. Prieiga per internetą: <https://ec.europa.eu/environment/marine/good-environmental-status/descriptor-10/pdf/MSFD_identifying_sources_of_marine_litter.pdf>

tačiau jos yra į vandenynus ir jų viduje atliekas transportuojantys mechanizmai²¹ (žr. šviesiai mėlyni langeliai). Iš schemos galime suprasti, kad visi atliekų patekimo būdai į vandenynų aplinką gali būti sukeliami ne tik pavienių fizinių, bet ir juridinių asmenų.

Atliekų patekimo į vandenynų aplinką būdą yra svarbu suprasti tam, kad būtų pri-
taikytos veiksmingos ir efektyvios priemonės vandenynų aplinkos taršos mažinimui. Tik nustačius iš kokių šaltinių atliekos atkeliauja gali būti sukuriami tinkami teisiniai mechanizmai padedantys kovoti su atitinkamais taršos šaltiniais.

Kaip jau minėta, jūrinės kilmės atliekų tarša yra reguliuojama pakankamai plačiai ir veiksmingai. Mažiausiai trys tarptautinės sutartys reguliuoja jūrinių atliekų taršą vandenynų aplinkoje²² (UNCLOS, Tarptautinė konvencija dėl teršimo iš laivų prevencijos ir Londono Konvencija²³), kai tuo tarpu atliekoms, atkeliaujančioms iš sausumos tarptautinėje arenoje yra skiriamas daug mažesnis dėmesys, nors tam tikrų nuostatų, bandančių reguliuoti šią problemą, atrasti galima.

1.2. Egizstuojančios tarptautiniai susitarimai dėl taršos iš sausumos šaltinių

Didžiausią nerimą kelia tai, kad visi egzistuojančios vandenynų aplinkos taršą reguliuojantys tarptautiniai susitarimai iš esmės nepaiso ir neaptaria iš sausumos atkeliaujančių plastiko atliekų problemas, kuri yra esminė dėl vandenynų užterštumo²⁴. Pavyzdžiui, Londono Konvencija, reguliuoja tik tas iš sausumos surinktas atliekas, kurios yra pakraunamos į laivus tiesiogiai siekiant jų atsikratyti vandenynų aplinkoje²⁵. Dauguma tarptautinių mechanizmų, kalbančių apie sausumos šaltinius, paprastai neturi privalomo įpareigojimo arba yra riboti savo apimtimi²⁶. Vienas iš pačių reikšmingiausių ir daugiausiai kalbančių apie sausumos šaltinius susitarimų yra UNCLOS, tačiau atsižvelgiant

²¹ European Commission, *Identifying Sources of Marine Litter* [interaktyvus]. 2016 [Žiūrėta 2020-01-17]. Prieiga per internetą: <https://ec.europa.eu/environment/marine/good-environmental-status/descriptor-10/pdf/MSFD_identifying_sources_of_marine_litter.pdf>.

²² SIMON, N., KNOBLAUCH, D., MEDERAKE, L., McGLADE, K., SCHULTE, M.L., MASALI, S., *No more Plastic in the Ocean* [interaktyvus] Berlin, Adelphi, 2018, p. 3. [Žiūrėta 2020-01-19]. Prieiga per internetą: <https://www.ecologic.eu/sites/files/publication/2018/simon_knoblauch_et_al_2018_no_more_plastics_in_the_oceans_global_treaty.pdf>

²³ United Nations Conference on the Human Environment, *Convention on the Prevention of Marine Pollution by Dumping of Wastes and Other Matter* (London Convention), 1972, [interaktyvus]. [Žiūrėta 2020-01-17]. Prieiga per internetą: <<http://www.imo.org/en/OurWork/Environment/LCLP/Documents/LC1972.pdf>>

²⁴ DERRAIK, J.G.B., *The Pollutions of the Marine Environment by Plastic Debris: A Review*, 44 *Marine Pollution Bulletin*, 2002, p. 842.

²⁵ LEWIS, Y., *Cargo Residues & Cargo-Associated Garbage: Are They Regulated by the Ocean Dumping Act or the Act to Prevent Pollution from Ships?*, 14 *U.S.F. Mar. L.J.*, 2002, p. 269, 274-275.

²⁶ SCROEDER, M., *Forgotten at Sea – An International Call to Combat Islands of Plastic Waste in the Pacific Ocean*, 16 *Sw. J. Int'l L.*, 2010, p. 276.

į šių dienų vandenynų užterštumo didėjimą, reikėtų atkreipti dėmesį, ar tarptautinėje arenoje ši konvencija yra realiai veiksminga ir įgyvendinanti savo tikslus.

1.2.1. UNCLOS pagrindinės nuostatos kovai su tarša iš sausumos

Šiuo metu, vienintelė tarptautinė sutartis, numatanti bendrines nuostatas valstybėms dėl taršos iš sausumos prevencijos yra 1982 metais priimta UNCLOS. Konvencijos 1 straipsnio 4 dalyje pateikiama labai visapusiška ir išsami²⁷ jūrinės aplinkos taršos sąvoka: „žmogaus veikla, kurios metu tiesiogiai ar netiesiogiai paskleidžiamos medžiagos ar energija jūros aplinkoje, įskaitant upės žiotis, ir kuri sukelia arba gali sukelti žalingas pasekmes, tokias kaip: žala gyviesiems ištekliams ir jūros gyvūnams, pavojus žmonių sveikatai, kliūtys veiklai jūroje, įskaitant žvejybą ir kitą teisėtą jūros panaudojimą, taip pat naudojamo jūros vandens kokybės ir poilsio sąlygų pablogėjimas²⁸“. Tolesnėse konvencijos normose atsiskleidžiamas taršos iš sausumos reguliavimas, pavyzdžiui, Konvencijos 194 straipsnio pirmoji dalis numato: „Kartu arba pavieniui valstybės pagal galimybes imasi visų būtinų šiai Konvencijai neprieštaraujančių priemonių, kad būtų išvengta jūros aplinkos teršimo iš **bet kokio šaltinio**, jis būtų sumažintas ir kontroliuojamas, tuo tikslu naudojamos veiksmingiausios priemonės, kuriomis valstybės disponuoja ir kurios atitinka jų galimybes, taip pat siekia suderinti savo politiką šiuo klausimu su kitomis valstybėmis²⁹“. Nuostata, teigianti dėl taršos „iš bet kokio šaltinio“ be kita ko, reiškia, kad į jos apimtį patenka atliekos atkeliaujančios iš sausumos³⁰. Konvencijos nuostatos yra kritikuojamos nuo jos priėmimo dienų, o ypačingai kritika kreipiama šiam 194 straipsniui. Straipsnyje numatyti įpareigojimai yra tokie abstraktūs ir bendri, kad sukuriama šios konvencijos neveiksmingumas ir skirtingas interpretavimas³¹. Įpareigojimas imtis priemonių dėl taršos jūrinėje aplinkoje mažinimo yra susiejamas su valstybės veiksmingiausiomis priemonėmis, „kuriomis valstybės disponuoja ir kurios atitinka jų galimybes³²“. Šiuo atveju sukuriama situacija, kad mažiau išsivysčiusi šalis, turinti ribotas galimybes investuoti pakankamai lėšų ar įvykdyti sudėtingus projektus negalės įgyvendinti tokių prevencinių priemonių, kokias gali įgyvendinti labiau išsi-

²⁷ STEPHENSON, M. A., *Vessel-source Pollution Under the Law of the Sea Convention – an Analysis of the Prescriptive Standards*, Queensland L.J. (117), 1992, p. 120.

²⁸ 1982 m. Jungtinių Tautų jūrų teisės konvencija // Valstybės žinios, 2003, Nr. 107-4786, 1 str. 4 d.

²⁹ 1982 m. Jungtinių Tautų jūrų teisės konvencija // Valstybės žinios, 2003, Nr. 107-4786, 194 str. 1 d.

³⁰ TANAKA, Y. *Regulation of Land-Based Marine Pollution in International Law: A Comparative Analysis Between Global and Regional Legal Frameworks* [interaktyvus]. Max-Planck-Institut, ZaoRV 66, 2006, p. 542 [Žiūrėta 2020-02-08]. Prieiga per internetą: <https://www.zaoerv.de/66_2006/66_2006_3_a_535_574.pdf>.

³¹ BOYLE, A.E., *Marine Pollution under the Law of the Sea Convention*, The American Journal of International Law, Vol. 79, No. 2, 1985, p. 347-372.

³² 1982 m. Jungtinių Tautų jūrų teisės konvencija // Valstybės žinios, 2003, Nr. 107-4786, 194 str.

vysčiusi šalis³³. Pasak konvencijos kritikų, tokia kvalifikacija sukuria dvigubą standartą vandenų aplinkos apsaugai, nes mažiau išsivysčiusios šalys taikys žymiai mažesnes pastangas ir priemones apsaugoti vandenynus nuo taršos iš sausumos³⁴. Tačiau, tai taip pat parodo, kad besivystančios šalys nėra atleistos nuo įsipareigojimų imtis atitinkamų priemonių³⁵, o taip pat Konvencijoje įtvirtinta parama besivystančioms valstybėms³⁶. Teorijoje tokia kvalifikacija galimai yra pateisinama dėl to, kad valstybių įsipareigojimais siejami tik su taršos prevencija, sumažinimu ir kontroliavimu, o ne su įsipareigojimais apsaugoti ir išsaugoti vandenų aplinką³⁷. Todėl vandenynų apsauga ir išsaugojimas nėra keliamas kaip pagrindinis uždavinys valstybėms. Tai atitinkamai atsispindi prieš tai minėtuose vandenynų užterštumo rodikliuose, kurie aiškiai parodo, kad UNCLOS nuostatos nėra veiksmingos šios normos atveju, nes pasauliui vis dar nepavyksta išvengti, sumažinti ar kontroliuoti į vandenynų aplinką patenkančių atliekų kiekio.

1.2.2. Sic utere tuo ut alienum non laedas

Tarptautinė teisė gali būti efektyvi tik tuo atveju, jeigu valstybės gerbia vienos kitų teises ir laiko save lygiateisėmis³⁸. *Sic utere tuo ut alienum non laedas (naudok savo turtą taip, kad nesužeistum kito turto)*³⁹ taisyklė tarptautinėje paprotinėje teisėje užima svarbią vietą, o taip pat yra ir pagrindinis principas tarptautinėje aplinkos teisėje⁴⁰. Ši taisyklė numato, kad nei viena valstybė neturi teisių naudoti ar leisti naudoti

³³ CHARNEY, J.I., *The Marine Environment and the 1982 United Nations Convention on the Law of the Sea*, The International Lawyer, 1994, p. 886.

³⁴ RAMAKRISHNA, K., *Environmental Concerns and the New Law of the Sea*, Journal of Maritime Law & Commerce, 1985; CHARNEY, J.I., *The Marine Environment and the 1982 United Nations Convention on the Law of the Sea*, 28 The International Lawyer, 1994, p. 886.

³⁵ TANAKA, Y. *Regulation of Land-Based Marine Pollution in International Law: A Comparative Analysis Between Global and Regional Legal Frameworks* [interaktyvus]. Max-Planck-Institut, ZaoRV 66, 2006, p. 542 [Žiūrėta 2020-02-08]. Prieiga per internetą: <https://www.zaoerv.de/66_2006/66_2006_3_a_535_5728.pdf>.

³⁶ 1982 m. Jungtinių Tautų jūrų teisės konvencija // Valstybės žinios, 2003, Nr. 107-4786, 202-203 str.

³⁷ CHARNEY, J.I., *The Marine Environment and the 1982 United Nations Convention on the Law of the Sea*, The International Lawyer, 1994, p. 886.

³⁸ TANAKA, Y. *Regulation of Land-Based Marine Pollution in International Law: A Comparative Analysis Between Global and Regional Legal Frameworks* [interaktyvus]. Max-Planck-Institut, ZaoRV 66, 2006, p. 538 [Žiūrėta 2020-02-02]. Prieiga per internetą: <https://www.zaoerv.de/66_2006/66_2006_3_a_535_574.pdf>.

³⁹ Internetinis Oxford žodynas [interaktyvus]. [Žiūrėta 2020 -02-02] Prieiga per internetą: <<https://www.oxfordreference.com/view/10.1093/oi/authority.20110803100504563>>

⁴⁰ TANAKA, Y. *Regulation of Land-Based Marine Pollution in International Law: A Comparative Analysis Between Global and Regional Legal Frameworks* [interaktyvus]. Max-Planck-Institut, ZaoRV 66, 2006, p. 538 [Žiūrėta 2020-02-02]. Prieiga per internetą: <https://www.zaoerv.de/66_2006/66_2006_3_a_535_574.pdf>.

savo teritoriją taip, kad būtų padaryta žala tai teritorijai ar kitos valstybės teritorijai⁴¹. Ši taisyklė taip pat atsispindi ir kai kuriose UNCLOS nuostatose. 194 straipsnio 2 dalis numato pareigą imtis „būtinų priemonių, kad pagal jų jurisdikciją vykdoma ar jų kontroliuojama veikla būtų vykdoma tokiu būdu, **kad dėl teršimo nebūtų padaryta žalos kitoms valstybėms ar jų aplinkai**, taip pat kad teršimas, įvykęs dėl nelaimingų atsitikimų ar dėl veiklos pagal jų jurisdikciją ar joms kontroliuojant, neišsiplėstų už rajonų, kuriuose pagal šią Konvenciją jos naudojasi suvereniomis teisėmis⁴²“. Būtent šiuo atveju „dėl teršimo padaryta žala“ Konvencijoje suprantama kaip „žala gyviesiems ištekliams ir jūros gyvūnams, pavojus žmonių sveikatai, kliūtys veiklai jūroje, įskaitant žvejybą ir kitą teisėtą jūros panaudojimą, taip pat naudojamo jūros vandens kokybės ir poilsio sąlygų pablogėjimas⁴³“. Per šį straipsnį yra įtvirtinama valstybių atsakomybė už taršą, kuri vėliau apibrėžiama Konvencijos 235 straipsnyje⁴⁴. Straipsnyje nustatoma, kad valstybės yra atsakingos pagal tarptautinę teisę, o taip pat atsako ir dėl jų jurisdikcijai priklausančių fizinių ar juridinių asmenų teršimo jūros aplinkai padarytos žalos.

Kaip aptarta anksčiau, vandenynų tarša iš sausumos šaltinių apima daug skirtingų atliekų (skirtingų plastiko gaminių) ir daug skirtingų atliekų patekimo būdų (žr. *1 iliustraciją*). Taip pat gali būti situacijų, kad tarša sukelia daugiau negu viena valstybė. Visa tai suveda prie šios problemos komp leksiškumo ir galimybių identifikuoti šaltinius sukėlusius žalą vandenynų aplinkai nebuvimo⁴⁵. Kitaip sakant, nors žala yra akivaizdi, tačiau nustatyti, kas ją sukėlė gali būti labai sudėtinga, o paprasčiausiai, žalos sukėlėjas gali būti nebeatsekamas. Tai veda link to, kad atsakomybės klausimas gali būti neišsprendžiamas, todėl matomai įpareigojimas nesukelti žalos kitoms valstybėms ar jų aplinkai, gali būti suprantamas kaip moralinės pareigos įtvirtinimas, tačiau teisiškai jis yra neveiksmingas ir neužtikrinantis, valstybių atsakomybės taršos sukėlimo atveju.

1.2.3. UNCLOS įpareigojimai dėl nacionalinių teisės aktų

Siekiant sumažinti vandenynų taršą iš sausumos šaltinių, UNCLOS kuria įpareigojimą valstybėms priimti teisės aktus, skirtus išvengti jūros aplinkos teršimo iš sausumos šaltinių, jį sumažinti ir kontroliuoti, įskaitant upes, upių žiotis, vamzdynus bei vandens

⁴¹ The Trail Smelter case, International Environmental Law Reports, vol. 1, Cambridge, 1999, p. 310.

⁴² 1982 m. Jungtinių Tautų jūrų teisės konvencija // Valstybės žinios, 2003, Nr. 107-4786, 194 str. 2 d.

⁴³ 1982 m. Jungtinių Tautų jūrų teisės konvencija // Valstybės žinios, 2003, Nr. 107-4786, 1 str. 1 d. 4 p.

⁴⁴ 1982 m. Jungtinių Tautų jūrų teisės konvencija // Valstybės žinios, 2003, Nr. 107-4786, 235 str.

⁴⁵ TANAKA, Y. *Regulation of Land-Based Marine Pollution in International Law: A Comparative Analysis Between Global and Regional Legal Frameworks* [interaktyvus]. Max-Planck-Institut, ZaoRV 66, 2006, p. 539 [Žiūrėta 2020-02-02]. Prieiga per internetą: <https://www.zaoerv.de/66_2006/66_2006_3_a_5_35_574.pdf>.

nuotėkų įrenginius, atsižvelgiant į pripažintas tarptautines normas ir standartus bei rekomenduojamą praktiką ir procedūras⁴⁶ bei imtis kitų reikalingų priemonių, siekiant išvengti tokio teršimo, jį sumažinti ir kontroliuoti⁴⁷. Atsižvelgiant į tai, 207 straipsnio 3 dalis, numato įpareigojimą valstybėms tinkamu regioniniu mastu stengtis suderinti savo politiką šiais klausimais⁴⁸. Be to, straipsnio 4 dalis įpareigoja valstybes stengtis nustatyti pasaulines bei regionines taisykles, kurios užkirstų kelią taršai nuo sausumos šaltinių ir suderinti jų politiką atitinkamu regioniniu lygmeniu⁴⁹. Šis vykdymas yra užtikrinamas Konvencijos 213 straipsniu, teigiančiu, kad valstybės užtikrina pagal 207 straipsnį priimtų teisės aktų vykdymą bei imasi kitų priemonių, būtinų įgyvendinti taikytinas tarptautines normas ir standartus⁵⁰. Visas 207 straipsnis kalba apie taršos išvengimą, sumažinimą bei kontroliavimą, tačiau visos jo nuostatos yra labai abstrakčios ir nenumatančios jokių kriterijų, kaip tai turėtų būti įgyvendinama⁵¹. Ypatingai reikėtų atkreipti dėmesį, jog Konvencijoje įtvirtinti įpareigojimai susiję su tarša iš sausumos šaltinių nustato žymiai mažesnius standartus negu įpareigojimai susiję su tarša iš kitų šaltinių⁵². Pavyzdžiui, taršai dėl nacionalinei jurisdikcijai priklausančios veiklos jūros dugne, taršai dėl laidojimo, o taip pat ir taršai iš laivų, valstybės įpareigojamos priimti tokius norminius aktus, kurie turi būti ne mažiau veiksmingi negu tarptautinės normos, standartai bei rekomenduojama praktika ir procedūros⁵³. Kai tuo tarpu, kalbant apie taršą iš sausumos, valstybės įpareigojamos tik atsižvelgti į pri pažintas tarptautines normas ir standartus bei rekomenduojamą praktiką priimant įstatymus ir kitus teisės aktus dėl teršimo iš sausumos⁵⁴. Atsižvelgiant į įpareigojimų formulavimą, valstybės gali priimti tokius teisės aktus ir (ar) įgyvendinti tokias priemones, kurios gali būti **mažiau** arba daugiau griežtos negu tos, kurios jau yra įgyvendintos tarptautinėje teisėje⁵⁵. Kyla klausimas, kiek toks reguliavimas yra realiai efektyvus siekiant įgyvendinti numa-

⁴⁶ 1982 m. Jungtinių Tautų jūrų teisės konvencija // Valstybės žinios, 2003, Nr. 107-4786, 207 str. 1 d.

⁴⁷ 1982 m. Jungtinių Tautų jūrų teisės konvencija // Valstybės žinios, 2003, Nr. 107-4786, 207 str. 2 d.

⁴⁸ 1982 m. Jungtinių Tautų jūrų teisės konvencija // Valstybės žinios, 2003, Nr. 107-4786, 207 str. 3 d.

⁴⁹ 1982 m. Jungtinių Tautų jūrų teisės konvencija // Valstybės žinios, 2003, Nr. 107-4786, 207 str. 4 d.

⁵⁰ 1982 m. Jungtinių Tautų jūrų teisės konvencija // Valstybės žinios, 2003, Nr. 107-4786, 213 str.

⁵¹ TANAKA, Y. *Regulation of Land-Based Marine Pollution in International Law: A Comparative Analysis Between Global and Regional Legal Frameworks* [interaktyvus]. Max-Planck-Institut, ZaoRV 66, 2006, p. 543 [Žiūrėta 2020-02-02]. Prieiga per internetą: <https://www.zaoerv.de/66_2006/66_2006_3_a_535_574.pdf>.

⁵² TANAKA, Y. *Regulation of Land-Based Marine Pollution in International Law: A Comparative Analysis Between Global and Regional Legal Frameworks* [interaktyvus]. Max-Planck-Institut, ZaoRV 66, 2006, p. 543 [Žiūrėta 2020-02-02]. Prieiga per internetą: <https://www.zaoerv.de/66_2006/66_2006_3_a_535_576.pdf>.

⁵³ 1982 m. Jungtinių Tautų jūrų teisės konvencija // Valstybės žinios, 2003, Nr. 107-4786, 208 str. 3 d., 210 str. 6 d.; 211 str. 2 d.

⁵⁴ 1982 m. Jungtinių Tautų jūrų teisės konvencija // Valstybės žinios, 2003, Nr. 107-4786, 207 str. 1 d.

⁵⁵ NORDQUIST, M.H., *United Nations Convention on the Law of the Sea 1982: A Commentary*, vol. IV, Dordrecht, 1991, p. 132.

tytus Konvencijoje tikslus, kiekvienai valstybei paliekant visišką laisvę priimti tokias priemones, kurios jai yra priimtinausias.

Atsižvelgiant į visas aptartas UNCLOS nuostatas, akivaizdu, kad reguliavimui trūksta aiškumo, vienodų kriterijų bei standartų siekiant kovoti su vandenynų tarša plastikų iš sausumos šaltinių. Kiekvienai valstybei suteikiant laisvę priimti jai tinkamus sprendimus pagal jos turimas galimybes, aiškiai parodoma, kad problemai nėra skiriama pakankamas dėmesys tarptautinėje arenoje, o jos sprendimo būdai nustumiami kiekvienai šaliai spręsti nacionaliniu lygmeniu. Esant tik tokiam tarptautinius standartus nustatančiam reguliavimui, matomai, vandenynų tarša plastikų nemažės, o augs toliau.

1.3. Naujo tarptautinio reguliavimo būtinumas

Siekis ir skatinimas sukurti tarptautinį reguliavimą dėl kovos su vandenynų užterštumu plastikų atkeliaujančiu iš sausumos sparčiai auga⁵⁶. Kuo toliau tuo daugiau yra diskutuojama apie taršos plastikų problematiką ir tai atsispindi kuriamoje, vadinamoje, „švelniojoje teisėje“ (ang. 'soft law'⁵⁷). Pavyzdžiui, Jungtinių Tautų 2017 metais liepos 6 priimta rezolucija 71/312 „Our ocean, our future: call for action“⁵⁸, kurioje pabrėžiamas būtinumas imtis veiksmų sumažinti ir sustabdyti vandenynų teršimą plastikų, ypatingą dėmesį skiriant plastikui patenkančiam, iš sausumos šaltinių. Ši rezolucija atspindi Jungtinių Tautų Darnaus Vystymosi Tikslų (toliau – DVT) numatytą 14 tikslą: „Saugoti ir atsakingai naudoti okeanus, jūras ir jų išteklius užtikrinant tvarią jų raidą“⁵⁹, kuris taip pat yra tik gairės tarptautinei bendruomenei. Tokių „švelniosios tei-

⁵⁶ Pavyzdžiui žr., DAUVERGNE, P., *Why is the global governance of plastic failing the oceans?*, Global Environmental Change, Volume 51, 2018, p. 22–31; SIMON, N., 2016, *We Need a Global Treaty on Plastics: Here's What it Should Look Like*, 2016; BORRELLE, S.B., ROCHMAN, C.M., LIBOIRIN, M., BOND, A.L., LUSHER A., BRADSHAW, H., PROVENCHER, J.F., *Why we need an international agreement on marine plastic pollution*, PNAS 114(38), 2017; WORM, B., HEIKE, K.L., JUBINVILLE, I., WILCOX, C., JAMBECK, J., *Plastic as a Persistent Marine Pollutant*, Annual Review of Environment and Resources, 2017, p. 1–26; RAUBENHEIMER, K., McILGORM, A., *Is the Montreal Protocol a model that can help solve the global marine plastic debris problem?*, Marine Policy 81, 2017, p. 322–329; RAUBENHEIMER, K., McILGORM, A., *Can the Basel and Stockholm Conventions provide a global framework to reduce the impact of marine plastic litter?*, Marine Policy 96, 2018, p. 285–290.

⁵⁷ TICKELL, O., *International Law and Marine Plastic Pollution- Holding Offenders Accountable* [interaktyvus]. Artist Project Earth, 2018, p. 25 [Žiūrėta 2020-02-17]. Prieiga per internetą: <<http://apeuk.org/wp-content/uploads/2018/02/OPLI-online-final.pdf>>.

⁵⁸ United Nations General Assembly, *Our ocean, our future: call for action*, Resolution 71/312, 2017, [interaktyvus]. [Žiūrėta 2020-01-17]. Prieiga per internetą: <https://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?sy_mbol=A/RES/71/312&Lang=E>.

⁵⁹ United Nations, *Transforming Our World, The 2030 Agenda for Sustainable Development*, A/RES/70/1, 2015 [interaktyvus]. [Žiūrėta 2020-01-17]. Prieiga per internetą: <<https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/21252030%20Agenda%20for%20Sustainable%20Development%20web.pdf>>.

sės“ dokumentų yra ir daugiau⁶⁰, tačiau jie yra neįpareigojantys ir neturintys prievartos mechanizmų. Todėl neegzistuojant jokiai tarptautinei įpareigojančiai sutarčiai yra būtina imtis veiksmų kurti naują tarptautinį reguliavimą, kuris būtų pagrįstas tuo, kad netinkamas plastiko atliekų išmetimas yra kenksmingas žmonių sveikatai, ekonomikai ir aplinkai. Sausumos šaltiniams turėtų būti skiriamas didžiausias dėmesys, bet taip pat turėtų būti nepamiršti ir jūriniai šaltiniai. Susitarimas turėtų apimti sekimą, monitoringą, informacijos raportavimą ir prievartos mechanizmus, įskaitant ir adekvačias bausmes ir šalių ginčų sprendimo mechanizmus⁶¹. Susitarimas turėtų numatyti tam tikrus įpa reigojančius plastiko sumažinimo tikslus kiekybiškai atitinkamam laikotarpiui. Šie tikslai turėtų būti nustatyti globaliai, o valstybės turėtų įsipareigoti siekti jiems nustatytų plastiko mažinimo tikslų iki sutarto laikotarpio pabaigos. Taip pat valstybės turėtų būti įpareigosotos parengti veiksmų planus, kuriuose pateiktų priemonės, kuriomis bus siekiama, kad į vandenų aplinką nepatektų plastiko atliekos. Šie planai turėtų aptarti ir atliekų tvarkymo sistemas, plastiko rūšiavimo ir perdirbimo sistemas, atliekų patekimo į vandenų aplinką kontrolės mechanizmus⁶². Tik sukūrus konkretų ir aiškų tarptautinį reguliavimą bus įgyvendimi tarptautinėje bendruomenėje numatyti tikslai, o iki to momento, kol tokio reguliavimo nebus, žmonija nesugebės suvaldyti ir sukontroliuoti vandenynų taršos plastikui.

2. Visuotinė atsakomybė už vandenynų taršą

Visuotinė atsakomybė už vandenynų taršą galėtų būti kildinama iš to, jog viena iš trečiosios kartos žmogaus teisių, tai yra, teisių apibrėžiančių žmogaus ir tautų ge-

⁶⁰ Pavyzdžiui, United Nations General Assembly, World Charter for Nature, A/RES/37/7, 1982, 11 ir 21 str. [interaktyvus]. [Žiūrėta 2020-01-17]. Prieiga per internetą: <<https://www.refworld.org/docid/3b00f22a10.html>>; European Commission, Washington Declaration on protection of the marine environment from land-based activities, Oceana Publications, Inc. New York, 1995, 9-12 str. [interaktyvus]. [Žiūrėta 2020-01-17]. Prieiga per internetą: <<http://www2.ecolex.org/server2neu.php/libcat/docs/LI/MON-070743.pdf>>; United Nations environment programme and National Oceanic and Atmospheric Administration, The Honolulu Strategy, A Global Framework for Prevention and Management of Marine Debris, 2011, A-C str. [interaktyvus]. [Žiūrėta 2020-01-17]. Prieiga per internetą: <<http://wedocs.unep.org/bitstream/handle/20.5011822/10670/Honolulu%20strategy.pdf?sequence=1&isAllowed=y>>; The United Nations Conference on Environment and Development, Rio Declaration on Environment and Development, Rio de Janeiro, 1992, 2, 7, 11, 13, 14, 16, 19 str. [interaktyvus]. [Žiūrėta 2020-01-17]. Prieiga per internetą: <<https://www.cbd.int/doc/ref/rio-declaration.shtml>>.

⁶¹ GOLD M., MIKA K., HOROWITZ C., HERZOG M., LEITNER L., *Stemming the Tide of Plastic Marine Litter: A Global Action Agenda*, Pritzker Environmental Law and Policy Briefs, Policy Brief No. 5, 2013, p. 14.

⁶² SIMON, N., KNOBLAUCH, D., MEDERAKE, L., McGLADE, K., SCHULTE, M.L., MASALI, S., *No more Plastic in the Ocean* [interaktyvus] Berlin, adelphi, 2018, p. 31-32. [Žiūrėta 2020-01-21]. Prieiga per internetą: <https://www.ecologic.eu/sites/files/publication/2018/simon_knoblauch_et_al_2018_no_more_plastics_in_the_oceans_global_treaty.pdf>

rovę, yra, kaip tai buvo paminėta ir 1992 metų Rio deklaracijoje dėl aplinkos ir vystymosi, teisė į sveiką ir produktyvų gyvenimą, suderintą su gamta⁶³. Vadinas, teisę gyventi švarioje aplinkoje turi kiekvienas žmogus. Ji gali būti įtvirtinama ir tokiu būdu apsaugoma nacionaliniuose teisės aktuose. Pavyzdžiui, Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas yra išaiškinęs, jog Konstitucijos 54 straipsnio pirmojoje dalyje įtvirtinta nuostata, kad „Valstybė rūpinasi natūralios gamtinės aplinkos, gyvūnijos ir augalijos, atskirų gamtos objektų ir ypač vertingų vietovių apsauga, prižiūri, kad su saiku būtų naudojami, taip pat atkuriami ir gausinami gamtos išteklių“⁶⁴ numato vieną iš valstybės veiklos tikslų - užtikrinti žmonių teises į sveiką ir švarią aplinką.⁶⁵ Tokiu būdu ne tik tarptautiniu bet ir nacionaliniu lygmeniu yra įtvirtinama švari aplinka kaip vertybė, už kurios tausojimą atsakinga visa visuomenė. Prie švaraus vandenyno atkūrimo ir tausojimo gali prisidėti kiekvienas įvairiais veiksmais. Keli iš būdų, kuriais galima mažinti vandenynų taršą yra plastiko gamybos, naudojimo ir vartojimo prevencinė politika, tvaraus naudojimo ir gamybos bei žiedinės ekonomikos modelio skatinimas.

2.1. Plastiko gamybos, naudojimo ir vartojimo prevencinė politika

Kaip aptarta aukščiau, plastiko kiekis vandenynuose didėja nesustojamai, ypač dėl to, kad vartojama vis daugiau vienkartinį plastikų, t. y. vieną kartą trumpai panaudotus išmetamų pakuočių ar kitų vartojimo prekių, kurios retai perdirbamos ir veikusiai virsta šiukšlėmis. Tai smulkiosios pakuotės, maišai, vienkartiniai puodeliai, dangteliai, šiaudeliai ir stalo įrankiai, kuriems gaminti dažnai naudojamas plastikas, nes jis lengvas, pigus ir praktiškas⁶⁶.

Tvariu vartojimu ir gamyba siekiama išteklių ir energijos efektyvumo skatinimo, galimybės naudotis pagrindinėmis paslaugomis. Tvaraus vartojimo ir gamybos įgyvendinimas padeda sumažinti būsimas ekonomines, aplinkos ir socialines sąnaudas, sustiprinti ekonominę konkurencingumą ir sumažinti skurdą. Kadangi tvariu vartojimu ir gamyba siekiama „padaryti daugiau ir geriau su mažiau“, ekonominės veiklos nauda gali padidėti sumažinant išteklių naudojimą ir taršą taip pagerinant

⁶³ The United Nations Conference on Environment and Development, Rio Declaration on Environment and Development, Rio de Janeiro, 1992, 1 straipsnis, [interaktyvus]. [Žiūrėta 2020-01-17]. Prieiga per internetą: <<https://www.cbd.int/doc/ref/rio-declaration.shtml>>.

⁶⁴ Lietuvos Respublikos Konstitucija. Valstybės Žinios, 1992, Nr. 33-1014, 54 straipsnis.

⁶⁵ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1998 m. birželio 1 d. nutarimas „Dėl miškams padarytos žalos atlyginimo“.

⁶⁶ 2018 m. sausio 16 d. Europos Komisijos Komunikatas Europos Parlamentui, Tarybai, Europos Ekonomikos Ir Socialinių Reikalų Komitetui Ir Regionų Komitetui COM(2018) 28 final „Europinė plastikų žiedinėje ekonomikoje strategija“ [interaktyvus]. [Žiūrėta: 2020-02-13]. Prieiga per internetą: <<https://ec.europa.eu/transparency/regdoc/rep/1/2018/LT/COM-2018-28-F1-LT-MAIN-PART-1.PDF>>.

gyvenimo kokybę.⁶⁷ Taigi, tvaraus vartojimo ir gamybos esmė yra pagaminti kuo daugiau kokybiškų ir patvarių produktų, sunaudojant kuo mažiau išteklių.

Kadangi tokios politikos laikymasis užtikrintų kokybiškesnių produktų gamybą, tai skatintų ilgesnį jų vartojimą, ko rezultatas būtų – ne toks didelis nekokybiškų ar vienkartinio naudojimo produktų vartojimas. Tokiu būdu daugybė vienkartinų ar trumpai naudojamų gaminių pakeistų vienas patvarus gaminy, galimas naudoti ilgą laiką. Kaip minima Europos parlamento ir tarybos direktyvoje dėl tam tikrų plastikinių gaminių poveikio aplinkai mažinimo, vien Europos Sąjungoje 80–85 proc. į jūrą išmestų šiukšlių, skaičiuojant paplūdimiuose randamus šiukšlių vienetus, sudaro plastikiniai gaminiai, iš kurių bendro kiekio 50 proc. yra vienkartiniai plastikiniai gaminiai⁶⁸. Akivaizdu, jog tvarus vartojimas ir gamyba užtikrintų žymiai mažesnę vienkartinio naudojimo plastiko gaminių produkciją, kuri turi nenuginčijamą įtaką vandenynų taršai. Sumažinus vienkartinio naudojimo plastiko naudojimo populiarumą tokio tipo atliekų sumažėtų ne tik mūsų kasdieninėje aplinkoje, bet ir vandenynuose.

Dėl minėtų aplinkos išsaugojimui svarbių prižasčių buvo imtasi priemonių, kuriomis būtų skatinama pritaikyti tvaraus vartojimo ir gamybos politiką. Pasauliniu mastu veikslių ėmėsi JTO, kaip tarptautinė organizacija, apimanti beveik visas pasaulio valstybes. Rio de Žaneire 2012 metais įvykusioje JTO konferencijoje dėl darnaus vystymosi buvo nuspręsta, jog turi būti vykdomos dešimties metų tvaraus vartojimo ir gamybos modelių programos, patvirtintos JTO Generalinės Asamblėjos⁶⁹. Šiuo pagrindu buvo sukurti DVT, kurie buvo patvirtinti visose JTO valstybėse narėse 2015 m. kaip visuotinis raginimas imtis veikslių siekiant panaikinti skurdą bei apsaugoti planetą, o kartu ir vandenynus. Dvyliktasis šios programos tikslas yra tvaraus vartojimo ir gamybos modelių užtikrinimas. Kaip minėta prieš tai, šiame dokumente taip pat įtvirtintas tikslas “saugoti ir atsakingai naudoti okeanus, jūras ir jų išteklius užtikrinant tvarią jų raišą.”⁷⁰ Šiais tikslais kartu siekiama sumažinti vandenynų taršą globaliu mastu. Remiantis dvyliktuoju punktu stengiamasi paveikti valstybes priimti ir efektyviai vykdyti tvaraus vartojimo ir gamybos politiką. Tačiau norint sukurti palankią aplinką ir daryti įtaką

⁶⁷ Jungtinių Tautų interneto puslapis [interaktyvus]. [Žiūrėta 2020-01-17]. Prieiga per internetą: <<https://www.un.org/sustainabledevelopment/sustainable-consumption-production/>>

⁶⁸ 2019 m. birželio 5 d. Europos parlamento ir tarybos direktyva (ES) 2019/904 dėl tam tikrų plastikinių gaminių poveikio aplinkai mažinimo, (5), [interaktyvus]. [Žiūrėta 2020-01-17]. Prieiga per internetą: <<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/?uri=CELEX:32019L0904>>.

⁶⁹ The United Nations Conference on Environment and Development, Rio Declaration on Environment and Development, Rio de Janeiro, 1992, 2, 7, 11, 13, 14, 16, 19 straipsniai. [interaktyvus]. [Žiūrėta 2020-01-17]. Prieiga per internetą: <<https://www.cbd.int/doc/ref/rio-declaration.shtml>>.

⁷⁰ United Nations, Transforming Our World, The 2030 Agenda for Sustainable Development, A/RES/70/1, 2015 [interaktyvus]. [Žiūrėta 2020-01-17]. Prieiga per internetą: <<https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/21252030%20Agenda%20for%20Sustainable%20Development%20web.pdf>>.

visai rinkai ir visai ekonomikai, būtina viešoji politika, įskaitant tvarią viešųjų pirkimų politiką ir praktiką, skatinančią tvarias inovacijas, ir sumanias subsidijas, skirtas nukreipti investicijas nuo aplinkai kenksmingos veiklos⁷¹. Kad ir kokius tikslus šiame dokumente valstybės nusimatytų, jam neturint privalomų įpareigojančių nuostatų imtis konkrečių priemonių bei veiksmų, susiduriama su ta pačia realaus taikymo ir efektyvumo problema.

Europos Sąjungos (toliau – ES) Aplinkos, visuomenės sveikatos ir maisto saugos komitetas, atsižvelgdamas į darnaus vystymosi tikslų bandomas išspręsti globalines problemas, 2017 m. gruodžio 18 d. išleido pranešimą. Jame pateikiami pasiūlymai kaip efektyviau bei greičiau įgyvendinti darnaus vystymosi tikslus. Vienas iš pasiūlymų yra Europos Komisijai nustatyti aiškius terminus, atitinkamais atvejais pateikti pasiūlymų dėl teisėkūros procedūra priimamų aktų ir dirbti su valstybėmis narėmis siekiant pagerinti bendradarbiavimą tokiose srityse kaip vandenynų moksliniai tyrimai, gebėjimų stiprinimas ir technologijų perdavimas, taip pat užtikrinti nuolatinį ES lygmens stebėjimą ir vertinimą; reikalauja, kad visiems ES vandenynų valdymo veiksams būtų taikomas ekosisteminis metodas⁷². Taip pat pranešime ES Aplinkos, visuomenės sveikatos ir maisto saugos komitetas ragina Europos Komisiją plėtoti vandenynų valdymo partnerystes su pagrindinėmis vandenynų klausimais suinteresuotomis šalimis, kaip būdą užtikrinti geresnį tarptautinį vandenynų valdymą⁷³. Pranešime iškeliami ir bandoma išspręsti problema, dėl vandenynų valdymo sistemos aiškumo stygiaus, dėl kurio kyla sunkumų siekti įvykdyti JTO iškeltus darnaus vystymosi tikslus dėl vandenynų išsaugojimo ir tausaus naudojimo (keturioliktais tikslas). Problema taip pat glaudžiai susijusi ir su dvyliktojo tikslo įgyvendinimu. Su-reguliuavus aiškesnį vandenynų valdymą būtų bendromis valstybių jėgomis įgyvendinami JTO DVT, ko sekoje kartu būtų sureguliuojamas ir plastiko kiekio patekimas į vandenynus.

ES, kaip tarptautinė organizacija yra išskirtinė dėl viršnacionalinio ES teisės pobūdžio⁷⁴. Tokiu būdu ES gali valstybėms narėms teikti rekomendacijas, priimti teisės

⁷¹ Jungtinių Tautų Aplinkos programos internetinis puslapis, [interaktyvus]. [Žiūrėta 2020-01-22]. Prieiga per internetą: <https://wedocs.unep.org/bitstream/handle/20.500.11822/25764/SDG12_Brief.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.

⁷² 2017 m. gruodžio 18 d. Europos Sąjungos Aplinkos, visuomenės sveikatos ir maisto saugos pranešimas Tarptautinis vandenynų valdymas. Mūsų vandenynų ateities darbotvarkė atsižvelgiant į darnaus vystymosi tikslus iki 2030 m. (2017/2055(INI)), p. 6.

⁷³ 2017 m. gruodžio 18 d. Europos Sąjungos Aplinkos, visuomenės sveikatos ir maisto saugos pranešimas Tarptautinis vandenynų valdymas. Mūsų vandenynų ateities darbotvarkė atsižvelgiant į darnaus vystymosi tikslus iki 2030 m. (2017/2055(INI)), p. 8.

⁷⁴ Europos Sąjungos sutarties ir sutarties dėl Europos Sąjungos veikimo suvestinės redakcijos. Oficialus leidinys, 2008, Nr. 115-1., 2 straipsnis.

aktus ar kitais būdais efektyviau skatinti valstybes nares imtis veiksmų, reikalingų darnaus vystymosi tikslams įvykdyti. Puikus pavyzdys kaip teisės aktais ES skatina savo valstybes nares vystyti tvaraus vartojimo ir gamybos politiką bei kartu įgyvendinti keturioliktąjį JTO darnaus vystymosi tikslą: išsaugoti ir tausiai naudoti vandenynus, jūras ir jūrų išteklius⁷⁵ yra 2019 m. Europos parlamento ir tarybos direktyva (ES) 2019/904 dėl tam tikrų plastikinių gaminių poveikio aplinkai mažinimo. Šia direktyva siekiama sumažinti vienkartinių plastikinių gaminių, iš aerobiškai skaidaus plastiko pagamintų gaminių bei žvejybos įrankių, kurių sudėtyje yra plastiko vartojimą, siekiant sumažinti jų poveikį vandenynams, žmonių sveikatai, klimato kaitai, bei kitiems svarbiems faktoriams⁷⁶. Suregulius vienkartinių plastikinių gaminių vartojimą bei gamybą viršnacionaliniu būdu, gamintojai bei vartotojai bus pastūmėti tvaraus vartojimo ir gamybos linkme, taip pat bus skatinama žiedinė ekonomika visose ES valstybėse narėse. Anot pačios direktyvos, šios direktyvos tikslų, valstybės narės pačios negali deramai pasiekti ir dėl siūlomo veiksmo masto ir poveikio tų tikslų būtų geriau siekti Sąjungos lygmeniu⁷⁷.

Direktyvoje iš tiesų atkreipiamas dėmesys, jog tokio masto veiksmų ir reguliavimo turėtų būti imtasi didesniu nei nacionaliniu lygmeniu, taip užtikrinant, jog visos valstybės narės dalyvaus siekiant darnaus vystymosi tikslų. Dar didesniu mastu priimtas reguliavimas galėtų padaryti įtaką ne tik ES valstybėms narėms bet ir likusioms pasaulio valstybėms. Tokiu būdu tvaraus vartojimo ir gamybos politika būtų pradeda (ar toliau vystoma) visose pasaulio šalyse taip padarant itin didelę įtaką vandenynų taršos mažinimui.

2.2. Žiedinės ekonomikos skatinimas

Kitas būdas, kuriuo visuomenė gali prisidėti prie švaresnės aplinkos ir vandenynų užtikrinimo yra žiedinė ekonomika ir jos integravimas į kasdienes mūsų gyvenimus.

Šiuo metu daugumoje pasaulio valstybių vyrauja linijinės ekonomikos modelis.

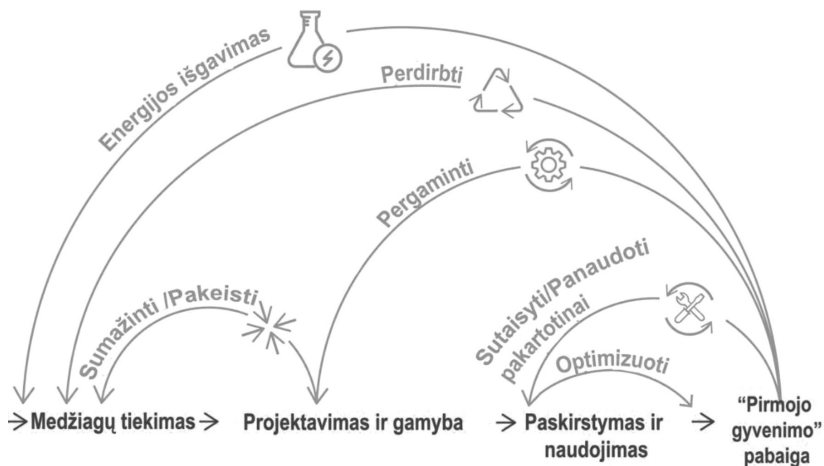
Skirtumą tarp linijinės ir žiedinės ekonomikos vaizduoja ši schema:

⁷⁵ 2019 m. birželio 5 d. Europos parlamento ir tarybos direktyva (ES) 2019/904 dėl tam tikrų plastikinių gaminių poveikio aplinkai mažinimo, (3), [interaktyvus]. [Žiūrėta 2020-01-17]. Prieiga per internetą: <<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/?uri=CELEX:32019L0904>>.

⁷⁶ 2019 m. birželio 5 d. Europos parlamento ir tarybos direktyva (ES) 2019/904 dėl tam tikrų plastikinių gaminių poveikio aplinkai mažinimo, (36), interaktyvus]. [Žiūrėta 2020-01-17]. Prieiga per internetą: <<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/?uri=CELEX:32019L0904>>.

⁷⁷ 2019 m. birželio 5 d. Europos parlamento ir tarybos direktyva (ES) 2019/904 dėl tam tikrų plastikinių gaminių poveikio aplinkai mažinimo, (36), interaktyvus]. [Žiūrėta 2020-01-17]. Prieiga per internetą: <<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/?uri=CELEX:32019L0904>>.

- Linijinė tiekimo grandinė
- Žiedinės ekonomikos praktika

2 iliustracija. Žiedinės ekonomikos modelis⁷⁸.

Kaip matyti iš pateiktos schemos, žiedinės ekonomikos tikslas – išnaudoti pilną turimų išteklių, medžiagų, jau pagamintų produktų potencialią. Visiškai kitokį požiūrį skatina linijinė ekonomika. Žiedinės ekonomikos praktikoje pasibaigus „pirmajam produkto gyvenimui“, šis netampa atlieka, o panaudojamas kitų produktų gamybai reikalingos energijos išgavimui, perdirbamas, pergamintas į kitą gaminį ar panaudojamas dar kartą pagal tą pačią paskirtį. Kol žiedinės ekonomikos būdu sunaudojama kuo mažiau naujų medžiagų, energijos naujų produktų gamybai bei kuo daugiau produktų yra „prikeliami antram gyvenimui“, tuo tarpu linijinėje tiekimo grandinėje visa tai pamirštama ir koncentruojamasi tik į produkto gamybą iš naujų medžiagų, kuris galiausiai atsiranda tarp atliekų.

Žiedinė ekonomika siekia kiek įmanoma sumažinti atliekų kiekį ir išteklių naudojimą pažangių produktų projektavimu, pakartotiniu produktų naudojimu ir taisymu, perdirbimu, darniu vartojimu ir naujoviškais verslo modeliais, kurie, pavyzdžiui, kaip alternatyvą gaminio įsigijimui siūlo jo nuomos, skolinimo ar dalijimosi juo paslaugą⁷⁹.

⁷⁸ Jungtinių Tautų Tarptautinės plėtros organizacijos internetinis puslapis [interaktyvus]. [Žiūrėta 2020-02-03]. Prieiga per internetą: <<https://www.unido.org/our-focus-cross-cutting-services/circular-economy>>.

⁷⁹ Europos parlamento interneto puslapis, [interaktyvus]. [Žiūrėta: 2020-01-29]. Prieiga per internetą: <<https://www.europarl.europa.eu/news/lt/headlines/economy/20151201STO05603/ziedine-ekonomika-kas-tai-ir-kodel-ji-svarbi>>.

Be to, Europos Sąjungos Parlamentas išskiria tokią žiedinės ekonomikos galimą naudą: poveikio aplinkai sušvelninimas, žaliavų tiekimo saugumo padidinimas, konkurencingumo didinimas, inovacijų skatinimas bei naujų darbo vietų kūrimas.⁸⁰ Atkreiptinas dėmesys, jog žiedinė ekonomika yra itin susijusi su tvarios gamybos ir vartojimo politika. Tiek žiedinė ekonomika, tiek tvaria gamyba bei vartojimu skatinamas pakartotinis produktų naudojimas, tokiu būdu mažinant, dideliu kiekiu sunaudojamų, trumpalaikio naudojimo produktų gamybą ar vartojimą. Žinoma, skatinant tvarią gamybą ir vartojimą palengvinamas žiedinės ekonomikos vystymasis. Taip pat vienas iš žiedinės ekonomikos tikslų, kaip ir tvarios gamybos bei vartojimo, yra vandenynų užterštumo iš sausumos šaltinių mažinimas. Toks žiedinės ekonomikos tikslas pabrėžiamas ir jau anksči au minėtame ES Aplinkos, visuomenės sveikatos ir maisto saugos komiteto pranešime, kuriame Europos Komisija: „ragina užtikrinti, kad strategija dėl plastiko žiedinėje ekonomikoje būtų platus užmojis, siekiant tinkamai pažaboti į jūrą išmetamų šiukšlių problemos priežastis“⁸¹. Taigi, vienas iš žiedinės ekonomikos tikslų ir šiuo atveju mums svarbiausias – sumažinti išmetamų šiukšlių kiekį vandenyne.

Žiedinė ekonomika daro tiesioginę įtaką vandenynų švarai. Nuo 2015 m. iš jau susidariusių milžiniškų plastiko atliekų apie 9% buvo perdirbta, 12% buvo sudeginta, o 79% sukaupta sąvartynuose ar natūralioje aplinkoje.⁸² Kadangi žiedinės ekonomikos modeliu yra skatinamas pakartotinis produktų naudojimas, jų nuoma, skolinimas, tokiu būdu nesukuriama tiek daug atliekų, kaip linijinės ekonomikos atveju. Remiantis linijinės ekonomikos modeliu, kaip galima ir matyti anksčiau pateiktoje schemoje, produktai yra gaminami dažniausiai tik tam tikram vienam tikslui (naudojimo paskirčiai) ir po kurio laiko tampa nenaudojamomis atliekomis. Tokios atliekos nebūna perdirbamos, joms nesuteikiama jokia kita paskirtis. Galiausiai, ne maža dalis atliekų atsiduria vandenynuose. Tuo tarpu vykdant žiedinę ekonomiką „pirmojo gyvenimo“ laikotarpio pabaigoje produktai pilnai išnaudojami, prieš tapdami atliekomis: pakartotinis panaudojimas su remontu ar be jo, antrinių medžiagų perdirbimas tam pačiam naudojimui⁸³. Ne gana to, produktai gali būti gaminami iš jau perdirbtų atliekų ar iš

⁸⁰ Europos parlamento interneto puslapis, [interaktyvus]. [Žiūrėta: 2020-01-29]. Prieiga per internetą: <<https://www.europarl.europa.eu/news/lt/headlines/economy/20151201STO05603/ziedine-ekonomika-kas-tai-ir-kodel-ji-svarbi>>.

⁸¹ 2017 m. gruodžio 18 d. Europos Sąjungos Aplinkos, visuomenės sveikatos ir maisto saugos pranešimas Tarptautinis vandenynų valdymas. Mūsų vandenynų ateities darbotvarkė atsižvelgiant į darnaus vystymosi tikslus iki 2030 m. (2017/2055(INI)), p. 9.

⁸² Jungtinių Tautų Tarptautinės plėtos organizacija, *Addressing the challenge of Marine Plastic Litter Using Circular Economy*, Viena, Austrija, 2019, p. 6. [interaktyvus]. [Žiūrėta: 2020-02-17]. Prieiga per internetą: <https://www.unido.org/sites/default/files/files/2019-06/UNIDO_Addressing_the_challenge_of_Marine_Plastic_Litter_Using_Circular_Economy.pdf>.

⁸³ Jungtinių Tautų Tarptautinės plėtos organizacija, *Addressing the challenge of Marine Plastic Litter Using Circular Economy*, Viena, Austrija, 2019, p. 2. [interaktyvus]. [Žiūrėta: 2020-02-17]. Prieiga per internetą: <https://www.unido.org/sites/default/files/files/2019-06/UNIDO_Addressing_the_challenge_of_Marine_Plastic_Litter_Using_Circular_Economy.pdf>.

medžiagų, kurios nebūtų skirtos vienkartiniam produkto naudojimui, kas taip pat padėtų sumažinti išmetamų atliekų kiekį.

Tam, kad žiedinė ekonomika būtų sėkmingai vykdoma didelę įtaką turi šio modelio skatinimui skirtas teisinis reguliavimas. JTO tarptautinės plėtros organizacijos (toliau – UNIDO) paskelbtame straipsnyje teigiama, jog Vyriausybės skatina – ir kai kuriais atvejais reikalauja – patvirtinti žiedinės ekonomikos principus, kurie leistų efektyviau naudoti išteklius ir mažiau švaistyti⁸⁴. Žiedinės ekonomikos modelio skatinimą įtvirtina ir JTO paskelbti DVT. Nors atskirai išskirto tokio tikslo nėra, tačiau žiedinės ekonomikos vystymas yra glaudžiai susijęs su kitais išskirtais darnaus vystymosi tikslais. Daugelyje UNIDO projektų jau nagrinėjami įvairūs žiedinės ekonomikos elementai⁸⁵. Vieni palaiko efektyvų išteklių naudojimą ir švaresnę gaminių gamybą, kiti padeda kurti saugius, lengvai perdirbamus gaminius, kurių eksploatavimo laikas ilgesnis, o dar kiti rūpinasi išteklių atkūrimu ar saugiu šalinimu gaminio naudojimo pabaigoje.⁸⁶

Atsižvelgdama į JTO išskeltus tikslus bei norėdama išsaugoti švarią aplinką veiksmų ėmėsi ne viena valstybė, taip pat ir ES. Viena iš pirmųjų valstybių, pritaikiusių žiedinės ekonomikos modelį buvo Kinija, kuri jau 2008 metais priėmė žiedinės ekonomikos įstatymą, skatinantį išteklių kūrimą iš atliekų⁸⁷. Puikus žiedinės ekonomikos pritaikymo valstybėje pavyzdys yra Japonija. Ten žiedinė ekonomika buvo bandoma pasiiekti nuo 1991 m., daug ilgiau nei bet kurioje kitoje valstybėje⁸⁸. Pastangų sumažinti sunaudojamo plastiko kiekį ėmėsi ir verslo sektorius, kuris, teikdamas paslaugas, tradiciškai naudoja plastikinius gaminius. Pavyzdžiui, maisto ir gėrimų kompanijos, prisijungusios prie vienkartinio plastiko panaikinimo, yra „KFC“, „Danone“ ir „Nestle“. Dideli mažmenininkai „IKEA“ ir „Adidas“, taip pat sumažins vienkartinio plastiko naudojimą

⁸⁴ Jungtinių Tautų Tarptautinės plėtros organizacijos internetinis puslapis [interaktyvus]. [Žiūrėta 2020-02-17]. Prieiga per internetą: <<https://www.unido.org/our-focus-cross-cutting-services/circular-economy>> .

⁸⁵ Pavyzdžiui, „SwitchMed“ Programa, vykdoma Pietiniame Viduržemio jūros regione [interaktyvus], [Žiūrėta 2020-02-24], prieiga per internetą: <https://open.unido.org/projects/C6/projects/180228?_ga=2.67029806.16040294.1582897523-1937437262.1582459680>; „Global Promotion, Adaptation and Application of Innovative Chemical Leasing Business Approaches for Sound Chemical Management“ Programa, kuri yra UNIDO atsakas į netvarų chemikalų valdymą pramonėje ir nepakankamą cheminių medžiagų gamintojų ir vartotojų bendradarbiavimą [interaktyvus], [Žiūrėta 202-02-24], prieiga per internetą: <https://open.unido.org/projects/M0/projects/100035>.

⁸⁶ Jungtinių Tautų Tarptautinės plėtros organizacijos internetinis puslapis [interaktyvus]. [Žiūrėta 2020-02-17]. Prieiga per internetą: <<https://www.unido.org/our-focus-cross-cutting-services/circular-economy>> .

⁸⁷ Jungtinių Tautų Tarptautinės plėtros organizacijos internetinis puslapis [interaktyvus]. [Žiūrėta 2020-02-17]. Prieiga per internetą: <https://www.unido.org/sites/default/files/2017-07/Circular_Economy_UNIDO_0.pdf> .

⁸⁸ BENTON, D., HAZELL J., *The circular economy in Japan* [interaktyvus]. [Žiūrėta 2020-02-23]. Prieiga per internetą: <<https://www.the-ies.org/analysis/circular-economy-japan>> .

ir naudos daugiau perdirbamų alternatyvų.⁸⁹ Šiuo metu vis daugiau valstybių ar verslo sektoriaus atstovų imasi priemonių kaip vienoje ar kitoje srityje pritaikyti žiedinės ekonomikos principus.

Iniciatyvos ėmėsi ir Europos Sąjunga. ES parodė lyderystę, sukurdama pirmuosius šios ekonominės sistemos pagrindus valstybėms narėms, numatydama tam tikras gaires. Tuo tarpu išlieka tiesa, kad pokyčių tempą daugiausia lemia iniciatyvos ir skirtumai tarp valstybių narių.⁹⁰ Kadangi ES valstybės narės tik vadovaujasi ES numatytais kriterijais, sukurtais skatinti žiedinės ekonomikos vystymąsi valstybėse narėse ir palieka kompetenciją joms pačioms priimti tam tikrus reguliavimus, tai sukuria skirtingą žiedinės ekonomikos praktikos taikymo mastą valstybėse narėse. Europos Komisijos 2015 m. paskelbtame žiedinės ekonomikos veiksmų plane, yra pabrėžiama, jog žiedinė ekonomika gali būti sukurta tik visų – valstybių narių, regionų, miestų, įmonių ir piliečių – pastangomis. Valstybės narės raginamos aktyviai dalyvauti ES veiksmuose ir juos integruoti į savo nacionalines sistemas bei papildyti nacionaliniais veiksmais.⁹¹ Galima teigti, jog tai, kad ES leidžiami aktai, kurių pagrindu yra skatinamas žiedinės ekonomikos vystymasis nėra efektyvūs valstybių narių vidaus reguliavimo atžvilgiu ir dėl šios priežasties nėra užtikrinamas toks spartus žiedinės ekonomikos modelio taikymo paplitimas kaip galima būtų tikėtis, jeigu ES griežčiau reguliuotų šią sritį.

Su efektyvaus reguliavimo problema susiduria ir Jungtinės Tautos. Kaip ankstesniamė skyriuje minima, JTO bei jai priklausančių organizacijų leidžiami aktai, kuriais skatinamas žiedinės ekonomikos vystymasis dažniausiai yra tik rekomendacinio pobūdžio. Tokiu atveju yra sunku įtikinti valstybes nares vieningai priimti sprendimus, kuriais būtų pakeičiama visa ekonominė sistema. Tai, kaip greitai ir rezultatyviai valstybės diegia žiedinės ekonomikos praktiką savo viduje priklauso ir nuo kitų faktorių, tokių kaip valstybės ekonominė padėtis. Dėl šių priežasčių turėtų būti toliau skatinamas visuomeninis įsitraukimas kuriant palankias sąlygas linijinės ekonomikos modelio atsakymui ir sėkmingam žiedinės ekonomikos praktikos taikymui.

Tiek tvaraus vartojimo ir gamybos modelis, tiek žiedinė ekonomika yra puikūs būdai, kaip visuomenė savo veiksmais gali tiesiogiai prisidėti prie švaresnių vandenynų. Kiekvienas iš mūsų, jausdamas atsakomybę užtikrinti mums patiems ir aplinkiniams

⁸⁹ Jungtinių Tautų Tarptautinės plėtos organizacija, *Addressing the challenge of Marine Plastic Litter Using Circular Economy*, Viena, Austrija, 2019, p. 29. [interaktyvus]. [Žiūrėta: 2020-02-17]. Prieiga per internetą: <https://www.unido.org/sites/default/files/files/2019-06/UNIDO_Addressing_the_challenge_of_Marine_Plastic_Litter_Using_Circular_Economy.pdf>.

⁹⁰ Europos Tvaraus Verslo Federacija, *Aplinkos ekonomikos atnaujinimas. Aplinkos ekonomikos apžvalga Europoje*, 2019, p. 4. [interaktyvus]. [Žiūrėta 2010-02-25]. Prieiga per internetą: <https://circulareconomy.europa.eu/platform/sites/default/files/ecopreneur-circular-economy-update-report-2019.pdf>

⁹¹ 2015 m. gruodžio 2 d. Europos Komisijos Komunikatas Europos Parlamentui, Tarybai, Europos Ekonomikos Ir Socialinių Reikalų Komitetui Ir Regionų Komitetui COM(2015) 614 final Uždaro ciklo kūrimas. ES žiedinės ekonomikos veiksmų planas. [interaktyvus]. [Žiūrėta 2020-02-24]. Prieiga per internetą: <<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/?uri=CELEX%3A52015DC0614>>.

švaresnę aplinką gali imtis iniciatyvos ir pritaikyti šiuos būdus savo kasdieniniame gyvenime. Taip būtų kuriama ne tik švaresnė aplinka gyventi, bet ir apsaugoma mūsų visų sveikata. Tačiau tokiems tikslams pasiekti prisidėti turėtų visi - įstatymų kūrėjai, verslo sektoriaus atstovai bei vartotojai.

Išvados

1. Vandenynų užterštumo plastiku problema atsirado dėl vis didėjančio plastikinių gaminių gamybos ir vartojimo. Kadangi daugiausiai atliekų sudaro plastiko gaminiai, atitinkamai dėl šios priežasties didžioji dalis atliekų, esančių vandenyne yra plastikas, kuris vandenyne atsiranda dėl žmonių veiklos, kuri vykdoma sausumoje arba vandenyse. Didžioji dalis teisinio reguliavimo yra orientuota į reguliavimą dėl taršos iš vandens šaltinių. Taip susidaro teisinio reguliavimo spraga dėl taršos iš sausumos šaltinių. Dėl tokio reguliavimo stokos didžiausia dalis atliekų, esančių vandenyne, yra iš sausumos šaltinių.
2. Egzistuojantis teisinis reguliavimas tarptautinėje teisėje skirtas apsaugoti vandenynus nuo plastiko taršos iš sausumos šaltinių yra ribotas ir neveiksmingas. Vienintelė tarptautinė sutartis, reguliuojanti taršą iš sausumos šaltinių yra Jungtinių Tautų Jūrų teisės Konvencija, kurios neefektyvumą lemia vienuodų standartų ir kriterijų neįtvirtinimas bei laisvė valstybėms pačioms spręsti taršos problemą pagal savo vidaus teisę. Tuo tarpu visas kitas reguliavimas yra kuriamas rekomendacijų ir pasiūlymų pagrindu, valstybėms paliekant kompetenciją šias rekomendacijas vykdyti pagal savo galimybes, taip sudarant skirtingą plastiko taršos problemos sprendimų praktiką tarp valstybių, tačiau valstybių sukurtas reguliavimas dažniausiai nebūna efektyvus arba ši sritis iš viso nebūna sureguliuojama.
3. Siekiant išspręsti vandenynų taršos plastiku problemą iš sausumos šaltinių, turėtų būti sukurtas vieningas tarptautinis reguliavimas su konkrečiais įpareigojančiais teisiniais mechanizmais, nustatant vienodus ir aiškius kriterijus visoms valstybėms. Toks reguliavimas turėtų būti kuriamas atsižvelgiant ne tik į plastiko taršos šaltinius, bet ir į jo gamybos bei vartojimo mažinimo politiką.

Literatūros sąrašas

Teisės norminiai aktai:

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija. Valstybės Žinios, 1992, Nr. 33-1014.
2. 1982 m. Jungtinių Tautų jūrų teisės konvencija // Valstybės žinios, 20 03, Nr. 107-4786.
3. 1973 m. Tarptautinė konvencija dėl teršimo iš laivų prevencijos // Valstybės žinios, 2004, Nr. 138-5030.
4. United Nations Conference on the Human Environment, Convention on the Prevention of Marine Pollution by Dumping of Wastes and Other Matter (London Convention), 1972,

- [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://www.imo.org/en/O urWork/Environment/LCLP/Documents/LC1972.pdf>>.
5. Europos Sąjungos sutarties ir sutarties dėl Europos Sąjungos veikimo suvestinės redakcijos. Oficialus leidinys, 2008, Nr. 115-1.
 6. 2019 m. birželio 5 d. Europos parlamento ir tarybos direktyva (ES) 2019/904 dėl tam tikrų plastikinių gaminių poveikio aplinkai mažinimo, [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/?uri=CELEX:32019L0904>>.
 7. United Nations General Assembly, Our ocean, our future: call for action, Resolution 71/312, 2017, [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.un.org/g/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/71/312&Lang=E>.
 8. United Nations, Transforming Our World, The 2030 Agenda for Sustainable Development, A/RES/70/1, 2015 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/21252030%20Agenda%20for%20Sustainable%20Development%20web.pdf>>.
 9. United Nations General Assembly, World Charter for Nature, A/RES/37/7, 1982, [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<https://www.refworld.org/docid/3b00f22a10.html>>.
 10. European Commission, Washington Declaration on protection of the marine environment from land-based activities, Oceana Publications, Inc. New York, 1995, [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://www2.ecolex.org/server2neu.php/libcat/docs/LI/MON-070743.pdf>>.
 11. United Nations environment programme and National Oceanic and Atmospheric Administration, The Honolulu Strategy, A Global Framework for Prevention and Management of Marine Debris, 2011, [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://wedocs.unep.org/bitstream/handle/20.500.11822/10670/Honolulu%20strategy.pdf?sequence=1&isAllowed=y>>.
 12. The United Nations Conference on Environment and Development, Rio Declaration on Environment and Development, Rio de Janeiro, 1992, [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<https://www.cbd.int/doc/ref/rio-declaration.shtml>>.

Specialioji literatūra:

1. BENTON, D., HAZELL J., *The circular economy in Japan* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<https://www.the-ies.org/analysis/circular-economy-japan>>.
2. BOYLE, A.E., *Marine Pollution under the Law of the Sea Convention*, *The American Journal of International Law*, Vol. 79, No. 2, 1985.
3. BORRELLE, S.B., ROCHMAN, C.M., LIBOIRIN, M., BOND, A.L., LUSHER A., BRADSHAW, H., PROVENCHER, J.F., *Why we need an international agreement on marine plastic pollution*, PNAS 114(38), 2017.
4. CHARNEY, J.I., *The Marine Environment and the 1982 United Nations Convention on the Law of the Sea*, 28 *The International Lawyer*, 1994.
5. CHEN, C.L., *Regulation and Management of Marine Litter*, 2015.
6. DAUVERGNE, P., *Why is the global governance of plastic failing the oceans?*, *Global Environmental Change*, Volume 51, 2018.

7. DE BURGH, W. *The Elements of Maritime International Law*, London, 1868.
8. DERRAIK, J.G.B., *The Pollutions of the arine Environment by Plastic Derbis: A Review*, 44 *Marine Pollution Bulletin*, 2002.
9. European Commission, *Identifying Sources of Marine Litter* [interaktyvus]. 2016, Prieiga per internetą: <https://ec.europa.eu/environment/marine/good-environmental-status/descriptor-10/pdf/MSFD_identifying_sources_of_marine_litter.pdf>.
10. Europos Tvaraus Verslo Federacija, *Aplinkos ekonomikos atnaujvinimas. Aplinkos ekonomikos apžvalga Europoje*, 2019, [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://circulareconomy.europa.eu/platform/sites/default/files/ecopreneur-circular-economy-update-report-2019.pdf>>.
11. GOLD M., MIKA K., HOROWITZ C., HERZOG M., LEITNER L., *Stemming the Tide of Plastic Marine Litter: A Global Action Agenda*, *Pritzker Environmental Law and Policy Briefs, Policy Brief No. 5*, 2013.
12. Jungtinių Tautų Tarptautinės plėtros organizacija, *Addressing the challenge of Marine Plastic Litter Using Circular Economy*, Viena, Austrija, 2019. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.unido.org/sites/default/files/files/2019-06/UNIDO_Addressing_the_challenge_of_Marine_Plastic_Litter_Using_Circular_Economy.pdf>.
13. LAFFOLEY, D., BAXTER, J.M., *Ocean deoxygenation: Everyone's problem. Causes, impacts, consequences and solutions*, IUCN, Switzerland, 2019.
14. LEVITUS, S., *World ocean heat content and thermocline sea level change (0-2000m)*, 1955-2010, *Geophysical Research Letters*, vol. 39, No. 10, 2012.
15. LEWIS, Y., *Cargo Residues & Cargo-Associated Garbage: Are They Regulated by the Ocean Dumping Act or the Act to Prevent Pollution from Ships?*, 14 U.S.F. Mar. L.J., 2002.
16. LINDSEY, R., *Climate Change: Global Sea Level*, 2019 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<https://www.climate.gov/news-features/understanding-climate/climate-change-global-sea-level>>.
17. LOVIN, I., *Climate Change Poses a Threat to Our Oceans* [interaktyvus]. *The Magazine of the United Nations*, Volume LIV Nos. 1 & 2, 2017. Prieiga per internetą: <<https://unchronicle.un.org/article/climate-change-poses-threat-our-oceans>>.
18. MCKINSEY&COMPANY; OCEAN CONSERVANCY, *Stemming the Tide: Land-based strategies for plastic-free ocean*, 2015.
19. NORDQUIST, M.H., *United Nations Convention on the Law of the Sea 1982: A Commentary*, vol. IV, Dordrecht, 1991.
20. Organisation for Economic Cooperation and Development, *The ocean economy in 2030*, OECD Publishing, Paris, 2016.
21. RAMAKRISHNA, K., *Environmental Concerns and the New Law of the Sea*, *Journal of Maritime Law & Commerce*, 1985.
22. RAUBENHEIMER, K., McILGORM, A., *Can the Basel and Stockholm Conventions provide a global framework to reduce the impact of marine plastic litter?*, *Marine Policy* 96, 2018.
23. SCROEDER, M., *Forgotten at Sea – An International Call to Combat Islands of Plastic Waste in the Pacific Ocean*, 16 Sw. J. Int'l L., 2010.

24. SIMON, N., 2016, *We Need a Global Treaty on Plastics: Here's What it Should Look Like*, 2016.
25. SIMON, N., KNOBLAUCH, D., MEDERAKE, L., McGLADE, K., SCHULTE, M.L., MASALI, S., *No more Plastic in the Ocean* [interaktyvus] Berlin, adelphi, 2018. Prieiga per internetą: <https://www.ecologic.eu/sites/files/publication/2018/simon_knoblauch_et_al_2018_no_more_plastics_in_the_oceans_global_treaty.pdf>.
26. STEPHENSON, M. A., *Vessel-source Pollution Under the Law of the Sea Convention – an Analysis of the Prescriptive Standards*, Queensland L.J. (117), 1992.
27. TANAKA, Y. *Regulation of Land-Based Marine Pollution in International Law: A Comparative Analysis Between Global and Regional Legal Frameworks* [interaktyvus]. Max-Planck-Institut, ZaoRV 66, 2006. Prieiga per internetą: <https://www.zaoerv.de/66_2006/66_2006_3_a_535_574.pdf>.
28. The Trail Smelter case, *International Environmental Law Reports*, vol. 1, Cambridge, 1999.
29. TICKELL, O., *International Law and Marine Plastic Pollution- Holding Offenders Accountable* [interaktyvus]. Artist Project Earth, 2018. Prieiga per internetą: <<http://apeuk.org/wp-content/uploads/2018/02/OPLI-online-final.pdf>>.
30. United Nations Food and Agriculture Organisation, *The state of world fisheries and aquaculture 2012*, [interaktyvus]. Rome, 2012. Prieiga per internetą: <<http://www.fao.org/3/a-i2727e.pdf>>.
31. WORM, B., HEIKE, K.L., JUBINVILLE, I., WILCOX, C., JAMBECK, J., *Plastic as a Persistent Marine Pollutant, Annual Review of Environment and Resources*, 2017.

Kiti literatūros šaltiniai:

1. „Blastic“ interneto puslapis [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<https://www.blastic.eu/knowledge-bank/sources-and-pathways/land-based-sources/>>.
2. 2015 m. gruodžio 2 d. Europos Komisijos Komunikatas Europos Parlamentui, Tarybai, Europos Ekonomikos Ir Socialinių Reikalų Komitetui Ir Regionų Komitetui COM(2015) 614 final Uždaro ciklo kūrimas. ES žiedinės ekonomikos veiksmų planas. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/?uri=C-ELEX%3A52015DC0614>>.
3. 2017 m. gruodžio 18 d. Europos Sąjungos Aplinkos, visuomenės sveikatos ir maisto saugos pranešimas Tarptautinis vandenynų valdymas. Mūsų vandenynų ateities darbotvarkė atsižvelgiant į darnaus vystymosi tikslus iki 2030 m. (2017/2055(INI)).
4. 2018 m. sausio 16 d. Europos Komisijos Komunikatas Europos Parlamentui, Tarybai, Europos Ekonomikos Ir Socialinių Reikalų Komitetui Ir Regionų Komitetui COM(2018) 28 final „Europinė plastikų žiedinėje ekonomikoje strategija“ [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://ec.europa.eu/transparency/regdoc/rep/1/2018/LT/COM-2018-28-F1-LT-MAIN-PART-1.PDF>.
5. Europos parlamento interneto puslapis, [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<https://www.europarl.europa.eu/news/lt/headlines/economy/20151201STO05603/> ziedine-ekonomika-kas-tai-ir-kodel-ji-svarbi>.

6. Internetinis Oxford žodynas [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<https://www.oxfordreference.com/view/10.1093/oi/authority.20110803100504563>>.
7. Jungtinių Tautų Aplinkos programos internetinis puslapis, [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://wedocs.unep.org/bitstream/handle/20.500.11822/25764/SDG12_Brief.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.
8. Jungtinių Tautų interneto puslapis [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<https://www.un.org/sustainabledevelopment/blog/2017/06/feature-climate-change-and-the-worlds-oceans/>>.
9. Jungtinių Tautų interneto puslapis [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<https://www.un.org/sustainabledevelopment/sustainable-consumption-production/>>.
10. Jungtinių Tautų Tarptautinės plėtros organizacijos internetinis puslapis [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<https://www.unido.org/our-focus-cross-cutting-services/circular-economy>>.
11. Jungtinių Tautų Tarptautinės plėtros organizacijos internetinis puslapis [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.unido.org/sites/default/files/2017-07/Circular_Economy_UNIDO_0.pdf>.
12. Ocean and climate platform internetinis puslapis [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://ocean-climate.org/?page_id=89&lang=en>.
13. Tarptautinės gamtos apsaugos sąjungos interneto puslapis [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<https://www.iucn.org/resources/issues-briefs/ocean-warming>>.

KAS ATSAKINGAS UŽ ŠVARIUS VANDENYNUS?

Santrauka

Vandenynai kuo toliau tuo labiau yra teršiami žmonių išmetamomis plastiko atliekomis. Neribojamas plastiko gaminių gaminimas bei vartojimas daro didelę neigiamą įtaką ne tik pasaulio plaučiams – vandenynams, bet ir žmonių sveikatai. Vandenynų užterštumas plastiku sukeliamas dėl žmonių vykdomos veiklos, ypač dėl veiklos sausumoje. Todėl šiame straipsnyje aptariama du pagrindiniai aspektai, kuriais turėtų būti kovojama su šia taršos problema. Pirmiausia, nagrinėjamas egzistuojantis tarptautinis reguliavimas, nukreiptas prieš atliekų iš sausumos patekimą į vandenynų aplinką, pabrėžiamas jo neefektyvumas ir trūkumai, tuo pačiu siūlant kokius sprendimus tarptautinėje arenoje reikėtų priimti. Antra, aptariami būdai, kuriais remiantis galėtų būti mažinamas plastiko atliekų atsiradimo kiekis, sukeliant teigiamus padarinius ne tik vandenynų ekosistemai, bet ir valstybių ekonomikoms.

Summary

More and more oceans are polluted by plastic waste emitted by humans. Unrestricted production and consumption of plastic products have a major negative impact not only on the world's lungs – the oceans but also on human health. Ocean plastic pollution is caused by human activities, particularly land-based activities. Therefore, this article addresses two key aspects that should be tackled with this pollution problem. First, the article presents the existing international regulation directed against ocean pollution by land-based sources, highlighting its inefficiencies and shortcomings, while suggesting what decisions should be taken on the international scene. Secondly, it discusses ways in which the amount of plastic waste generated can be reduced, with positive consequences not only for the ocean ecosystem but also for national economies.